

Milana Ljubičić*

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

ANALIZA (NE)ZVANIČNIH DISKURSA O UPOTREBI DROGA U SRBIJI

Apstrakt: U radu se bavimo analizom diskursa o upotrebi droga u Srbiji danas. Vladajući zvanični diskurs o drogama može se podvesti pod definiciju moralne panike u čijem stvaranju, podjednako kao i u diseminaciji, važnu ulogu imaju mediji. Njihova taktika: upotreba specifičnog vokabulara, i poruke kojim se upozorava na nadolazeću društvenu katastrofu, je djelotvorna: primaoci medijskog sadržaja postaju anksiozni i uplašeni zbog propasti društva koja ih čeka u skorijoj budućnosti, te se logično preobraćaju u podržavaoce zvaničnih diskursa o nekoj temi. Ovaj proces doveden do kraja ima moć da nakratko spoji pokidano društveno tkivo, ali i da proizvede specifičnu neslobodu građana. Da bismo istražili da li moralne panike vezane za droge i u našoj zemlji mogu imati takve implikacije, u ovom radu smo se bavili analizom zvaničnog diskursa koji je oličan u politikama borbe protiv droga, te onog javnog, koji nam nude recipijenti medijskog sadržaja. Našli smo da kreatori politika pozivaju na objavu rata drogama, i imenuju kao najuspješnije strategije borbe prevenciju i kriminalizaciju. Sa njima su u tom pogledu saglasni i primaoci medijskog sadržaja. Nadalje, nema nikakve sumnje oko toga da ovakav diskurs podstiče širenje moralne panike, ali i stvaranje društvenog konsenzusa po pitanju droga. Iako apstraktno definisan, neprijatelj – droga, ima moć da ujedini. No, on može i da oduzme slobodu. Mi smo prepoznali da je taj, moralnom panikom kreiran prostor neslobode omeđen nadolazećom katastrofom, osjećanjem lične nemoći i pozivom višim instancama da djeluju u ime društvene budućnosti.

Ključne riječi: diskurs, droge, moralna panika, konsenzus, analiza sadržaja.

UVOD

Moralna panika je neizostavni element savremenih društava. Nezavisno od toga šta je u njenom fokusu – upotreba droga i alkohola među mladima, huliganizam fudbalskih navijača, roditeljska „samovolja“ i/ili nasilje u porodici, da navedemo samo neke od njenih tema, cilj je uvijek isti. Ona treba da nas upozori na opasnost i da nas motiviše da se uključimo u odbranu društvenog reda od jednog

* Vanredni profesor, milanaljubicic@yahoo.com .

dijela članova zajednice, čije je ponašanje prepoznato kao toliko problematično da predstavlja prijetnju samom opstanku društva. To *zlo* se mora spriječiti na taj način što će se kazniti oni koji ga čine, a šteta popraviti.¹

Podsjetićemo: postmoderna društva su kontekst u kojem moralne panike lako i jednostavno narastaju.² Zapravo, savremeni je čovjek izložen permanentnoj panici koja odbija da nestane.³ U prilog ovoj tezi govore i nalazi do kojih je došao Bennett.⁴ Ovaj autor tako prepoznaje da se u vrlo kratkom vremenskom periodu od 2013–2018. godine australijsko društvo susrelo sa nizom moralnih panika. Svi događaji kojima se on bavi nose u sebi moralnu dihotomiju (dobro, loše) i među njima je vrlo jednostavno napraviti razliku između zločinaca i žrtava. Ovi *skandali* ugrožavaju australijsko društvo i postojeći poredak. Javnost bi zbog toga trebalo biti zabrinuta, ali optimizam ipak postoji. Evo i zbog čega! Moralni preduzetnici, eksperti raznih vrsta, političari, policija i zakonopisci ne samo da su vješti u dijagnostifikovanju „neprijatelja”⁵, već zabrinutom građanstvu nude i rješenja za ovakve katastrofične prijetnje. Osim toga, Bennettova⁶ procjena da se ove moralne panike međusobno preklapaju, da brzo nastaju i još brže nestaju, nije usamljena.

Nadalje, mora se uočiti da neke moralne panike tokom vremena postaju rutinizirane ili institucionalizirane. Riječ je o procesu u kojemu je moralna *zabrinutost* dobila svoj epilog u osnivanju nekog socijalnog pokreta, donošenju (ne) formalnih normi i/ili praksi sankcionisanja prestupnika⁷, kao na primjer u slučaju panika vezanih za opijanje mladih, s jedne strane. S druge, može da se desi proces konvergencije: tamo gdje prestaje jedna moralna panika, nastaje druga. Da bi to ilustrirao Bennett⁸ analizira skorašnju moralnu paniku u čijem je središtu metamfetamin. Kaže da je *ice*, kako nazivaju *met*, proglašen novim heroinom. Konačno, retorika koja prati diskurs o metu, identična je onoj koja je postojala i u slučaju heroina.

Do sada kazano nameće niz pitanja. Na dvama ćemo se zadržati. Glase: kako teče, i ko su akteri u procesu definisanja predmeta moralne panike?

-
- 1 E. Goode, N. Ben-Yehuda /2009/: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell. p. 35.
 - 2 One imaju važnu ulogu i u kreiranju identiteta građana jedne zemlje. Kako je to moguće? Odgovor je jednostavan. Budući da se ni lični ni nacionalni identitet više ne zasnivaju na reperima kakvi su porodično porijeklo, jezik, ili tradicija, jedino jezgro oko kojeg se ljudi mogu okupiti jeste strah – krucijalna karakteristika moralne panike v. M. Perović, A. Čuković /2015/: Rizično društvo, *Akademski časopis*, n° 3, pp. 27–43.
 - 3 S. Watney /1988/: ‘AIDS, Moral Panics’ Theory and Homophobia’– in *Social Aspects of AIDS*, London (P. Aggleton, H. Homans, eds), pp. 52–64, po: C. Bennett /2018/: Drugs, moral panics and the dispositive, *Journal of Sociology*, n° 4, pp. 538–556.
 - 4 C. Bennett: *Ibid.*
 - 5 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *op. cit.*, p. 35.
 - 6 C. Bennett: *op. cit.*
 - 7 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *op. cit.*, p. 41.
 - 8 C. Bennett: *op. cit.*

1. PREDMET DEFINISANJA I AKTERI U PROCESU

Kada je riječ o moralnoj panici, postoji konsenzus oko toga da je ona ishod procesa definisanja: 1. nekog ponašanja kao devijantnog i 2. nekih pojedinaca kao problematičnih.⁹ Međutim, po pitanju toga kako neko ponašanje ili grupa budu odabrani kao predmet moralne panike, saglasnost izostaje. Dok jedni nude tzv. objektivistički ili protekcionistički pogled na stvari, drugi ukazuju na konstruktivnu prirodu¹⁰ moralne panike. Budući da je nama potonja verzija odgovora prihvatljivija nego prva, čitaocu ćemo skrenuti pažnju na nju.

Evo ukratko o čemu se radi.

Definisanje predmeta moralne panike je u suštini politički fenomen¹¹, a to u koju će kategoriju (dobro/loše) ući neko ponašanje/grupa, rezultat je pregovora, konflikta i borbe. Postoje naime, različite verzije definicija čiji zagovornici nastoje da ubijede publiku da je upravo njihova ispravna: njihov pogled na svijet je moralno superioran i jedino prihvatljiv, legitiman i validan.¹²

No, treba znati i to, da će konačni sud o *prihvatljivom* i *neprihvatljivom*, budući da društvene grupe nisu podjednako društveno moćne, niti imaju jednak pristup sredstvima pomoću kojih se predmet moralne panike legitimizira kroz medije, zakon, sistem obrazovanja, dati oni koji zauzimaju više pozicije na stratifikacionoj ljestvici. Drugačije kazano, kada se nametne zvanična definicija da je nešto loše, to nužno ne znači da je ono prijetnja koja je objektivno prisutna ili ugrožavajuća po interese najvećeg dijela populacije. Riječ je o prije o realnosti koju konstruišu oni moćniji u društvu, kako bi zaštitili svoje lične interese.

Iz socijalno-konstruktivističke perspektive gledano, moralne panike služe isključivo interesima ekonomskih i političkih elita, koje ih uostalom i kreiraju, uz pomoć medija, dok se iza definisanog predmeta *brige* nalazi neki drugi latentni objekat i cilj.¹³ Da bi ilustrovali ovu tezu Hall i saradnici¹⁴ navode primjer moralne panike koja se 70-tih godina XX vijeka digla oko uličnog zločina. To je za rezultat imalo pooštavanje kaznene reakcije na ulični kriminalitet, a time je postignut i pravi cilj panike: upostaviti nadzor nad subordinisanim, i po društveni poredak potencijalno ugrožavajućim klasama, koje su najjače osjećale posljedice ekonomske recesije britanskog društva.

U kreiranju moralnih panika učestvuju brojni akteri. To su: mediji, koji prenose zastrašujuće vijesti – nazvaćemo ih *skandalima*, javnost, koja osjeća, verbalizira i/ili reaguje na pretpostavljenu prijetnju, političari, zakonodavci, predstavnici formalne

9 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *op. cit.*, p. 120.,

10 U najkraćem, rečeni pristup polazi od teze da su u društvu unaprijed definisana ona ponašanja koja se smatraju devijantnima i da oko toga postoji i široki društveni konsenzus i velika društvena zabrinutost v. E. Goode, N. Ben-Yehuda: *op. cit.*, p. 119.

11 E. Schur /1980/: *Politics of Crime*, New Jersey, po: E. Goode, N. Ben-Yehuda: *Ibid.*, p. 119.

12 Konačna potvrda da je neka vizija definicije *pobijedila*, dobija se onda kada predmet moralne panike bude normativno regulisan.

13 S. Hall, C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke and B. Roberts /1978/: *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, London, po: E. Goode, N. Ben-Yehuda: *Ibid.*, p. 64.

14 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *Ibid.*, p. 64.

socijalne kontrole, potom socijalni aktivisti koji organizuju, regrutuju istomišljenike, drže sastanke, demonstriraju i/ili lobiraju kako bi se potencijalna prijetnja zaustavila.

U stvaranju i promovisanju moralne panike posebno važnu ulogu imaju mediji. Njihova je uloga da nas upoznaju sa, i upozore na *scary new drug of the year*.¹⁵ Da bi nas uvjerali u to, mediji koriste oprobane taktike: potencijalnu prijetnju ilustruju upečatljivim primjerima, događaje predstavljaju kao zlokobne, koriste specifičan vokabular¹⁶, oslanjaju se na uobičajene stereotipe, povezuju međusobno nevezane, a po pravilu katastrofične *događaje* i koriste isključivo onu retoriku koja ojačava dominantnu ideologiju i vladajući pogled na svijet. Stoga ne treba da nas čudi da medijske slike o moralno problematičnim događajima i osobama uglavnom ili uopšte ne odgovaraju realnosti.¹⁷ Da bi to ilustrovao, Alexander¹⁸ navodi uobičajene medijske portrete korisnika kreka u kanadskim medijima. Krek je predstavljen kao instant adiktivna droga, koju koristi nezamislivo velik broj mladih ljudi. No, pažljivija analiza pokazuje da stvari stoje ipak malo drugačije. Iako nema sumnje da konzumacija kreka izaziva niz zdravstvenih (i ostalih) problema, o instant adiktivnosti nema ni govora. Konačno, nađeno je i da su medijske predstave o efektima i posljedicama pojedinih droga veoma slične i to globalno gledano.¹⁹ Na primjer, ima osnova za tvrdnju da nema društvenog konteksta u kojem ekstazi nije prikazan kroz političke i medijske konstrukte kao „droga ubica”.²⁰

Osim toga, čini se da je medijska slika o tipičnim konzumentima različitih droga i rasno posredovana. Tako su korisnici kreka uglavnom ljudi crne rase, u američkim medijima portretisani na način koji vodi zaključku da oni ugrožavaju moralne vrijednosti američke nacije (npr. svojim slobodnim seksualnim ponašanjem, nebriгом o potomcima, sklonošću ka kriminalu). Na sličan način kreiran je, i kroz medijske kampanje podržan od strane države, rasistički i ksenofobni diskurs o strancima – korisnicima droga u Švedskoj.²¹ S druge strane, narativ o konzumentima meta – to su siromašni bijelci koji žive u ruralnim oblastima, nosi drugačiju poruku. Kroz priče o njima, medijski tekstovi svjedoče ne samo o opadanju statusa bjelačke populacije, već i o kulturološkoj anksioznosti zbog njihove društvene pozicije.²²

- 15 C. J. Peterson, A. Gubrium, A. Fiddian-Green /2018/: Meth Mouth, White Trash, and the Pseudo-Racialization of Methamphetamine Use in the U.S., *Health Communication*, n°10, pp. 1173–1182.
- 16 Jedna od omiljenih riječi u tom rječniku je epidemija.
- 17 B. A. Alexander /1990/: *Peaceful measures; Canada's way out of the "War on drugs"*. Toronto, Buffalo, London, p. 52.
- 18 B. A. Alexander: *Ibid.*
- 19 M. K. Omori /2013/: Moral Panics and Morality Policy: The Impact of Media, Political Ideology, Drug Use, and Manufacturing on Methamphetamine Legislation in the United States, *Journal of Drug Issues*, no 4, pp. 517–534, po: C. J. Peterson, A. Gubrium, A. Fiddian-Green: *op. cit.*
- 20 K. Murji /1998/: The Agony and the Ecstasy: Drugs, Media and Morality – in *The Control of Drugs and Drug Users: Reason or Reaction?* (R. Coomber, ed.), Harwood Academic Publishers, po: J. Buchanan, L. Young, /2000/: 'The War on Drugs – A War on Drug Users', *Drugs: Education. Prevention Policy*, n° 4, p. 409–422.
- 21 v. J. Levy /2017/: *The War on People who Use Drugs. The Harms of Sweden's Aim for a Drug-free Society*, Routledge.
- 22 J. Netherland, & H. B. Hansen /2016/: The war on drugs that wasn't: wasted whiteness, "Dirty Doctors," and race in media coverage of prescription opioid misuse, *Culture, Medicine, and Psychiatry*, n° 4, pp. 664–686, po: C. J. Peterson, A. Gubrium, A. Fiddian-Green: *op. cit.*

Kakva je uloga političara u kreiranju i promociji moralnih panika?

Smatra se – od ključnog značaja.

Politička retorika o moralnoj panici obavezno uključuje opis uzroka i posljedica problema. Ona za cilj ima da od publike dobije podršku za predloženi način rješavanja nekog političkog pitanja i pravca djelovanja.²³ Ovu logiku na krajnje ilustrativan način opisuje Hawdon²⁴ analizirajući govore američkih predsjednika Regana i Buša o drogama. Podsjeća da su obojica svoju *verziju istine* o psihoaktivnim supstancama (u daljem tekstu: PAS) nadovezali na postojeći rat protiv droga koji se u SAD bez prestanka vodi više desetljeća. Obojica su se saglasila da zavisnost od droga (i dalje) predstavlja prijetnju američkoj nacionalnoj sigurnosti.²⁵ Nadalje, oba predsjednika identifikuju uzroke i posljedice problema, definišu pravce djelovanja i građanstvo motivišu na akcije tražeći od njih da budu odgovorni. Zapravo, retorika rečene dvojice se ne razlikuje od one koja je pratila objavu rata drogama 40-tih godina XX vijeka.²⁶ Tada je rat protiv droga bio važan kolosjek borbe protiv komunističke Kine koja je optužena da pomoću narkotika želi da uništi SAD.²⁷ Da je problem droga (i nadalje) politički, Buš je ubjeđivao građane SAD početkom 1990-ih. Njegova poruka je bila da je nacionalna sigurnost ugrožena, da najveća prijetnja dolazi spolja, i to iz neposrednog susjedstva: Centralne i Južne Amerike.²⁸ Ishod diseminacije ovakvog diskursa je očekivan. Kada je samo dva mjeseca nakon ovog govora usljedila vojna invazija na Panamu: njen je manifestni cilj bio da uništi narko kartele i njihove političke prijatelje, većina Amerikanaca ju je zdušno podržala.²⁹ Nema sumnje da su u kreiranju široke podrške važnu ulogu igrali i mediji, koji su ovu intervenciju predstavili kao neophodnu i opravdanu, a sve moguće oponente ovaj ideji već unaprijed svrstali u tabor – neprijatelja.³⁰

Politička retorika se diseminira pomoću medija, ali u njenom kreiranju i/ili ojačavanju važnu ulogu imaju i naučna istraživanja. Tako je rat protiv narkotika u SAD podstaknut federalnim izvještajem *Traffic in Narcotic Drugs* iz 1919.³¹ u kojem stoji podatak da preko milion zavisnika svojim nemoralnim ponašanjem prijeti sigurnosti čitave zemlje. Iako su ovakvi stručno-naučni nalazi bili u najmanju ruku pretjerani, njihove su implikacije – ozbiljne. I savremena epidemiološka istraživanja, čak i ona koja pripadaju tzv. visokom nivou, boluju od ovakve *boljke*.³² Na primjer, to

23 E. J. Hawdon E. J. /2001/: The role of presidential rhetoric in the creation of a moral panic: Reagan, Bush, and the war on drugs, *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, n° 22, pp. 419–445.

24 E. J. Hawdon: *Ibid.*

25 J. Buchanan, L. Young: *op. cit.*, p. 415.

26 *Crvena* Kina je bila optužena da ima namjeru da uništi Zapad opskrbljujući ilegalno tržište heroinom – v. D. Musto /1973/: *The American disease: origins of narcotic control*, CT., po: B. A. Alexander, *op. cit.*, p. 10.

27 B. A. Alexander: *Ibid.*, p. 10.

28 E. J. Hawdon: *op. cit.*

29 E. J. Hawdon: *Ibid.*

30 Logika podjele na *mi – oni* glasi: ako se ljudi ne mogu okupiti oko bilo čega, zajedno ih može držati jedino neprijatelj – v. S. Mackey-Kallis, D. Hahn /1994/: Who's To Blame for America's Drug Problem?: The Search for Scapegoats in the "War on Drugs", *Communication Quarterly*, n° 1, pp. 1–2.

31 B. A. Alexander: *op. cit.*, p. 9

32 *The Alterantive world drug report. Counting the costs of the war on drugs*, <https://transformeddrugs.org>, 10. mart 2020.

da je *The World Drug Report* zasnovan na problematičnoj metodologiji, tvrdi i UN-DOC, no nezavisno od toga, na osnovu podataka prikupljenih u ovom dokumentu osmišljavaju se politike prema drogama.³³

Kada je neki problem definisan kao predmet moralne panike, u igru se uključuju i kreatori politika. Oni vode kampanje kako bi njihova definicija realnosti bila prihvaćena, a simbolička kategorija na koju se oslanjaju jeste pojam *preživljavanje*.³⁴ Eksperti u ovoj oblasti imaju još jednu važnu ulogu: održavati moralnu paniku. Ako su politike koje oni promovisu u praksi ili pretjerano uspješne ili isuviše neefikasne, moralna panika prestaje postojati. Stoga oni moraju da se pobrinu da je njihov pristup tek djelimično uspješan.

Kome *prodaju* svoje stavove mediji, političari i kreatori politika?

Javnom mnijenju. Naime, da bi moralna panika uopšte mogla postojati neophodno je da takav diskurs podrže građani. Podrška građana se obezbjeđuje specifičnim retoričkim sredstvima i diskutabilnim argumentima, čiji je cilj da izazovu zabrinutost javnog mnijenja³⁵ budući da se društvo nalazi u opasnosti. Induktori moralnih panika insistiraju na tome da je prijetnja toliko velika da će ugroziti opstanak čitave zajednice, da je neophodno nešto po tom pitanju uraditi ili će posljedice biti strašne.³⁶ Diskurs o tako kolosalnoj prijetnji kod građana pojačava anksioznost, neprijateljstvo, prezir,³⁷ a te emocije pomažu da se prihvati ontološka i epistemološka izvjesnost³⁸ oko nepoželjnosti određene PAS ili nekog drugog predmeta moralne panike.

Šta se dešava potom?

„Uspješne” moralne panike proizvode strategije, zakonska rješenja i prakse kojima se manifestno nastoji zaštititi društvo. No, čini se da moralne panike ipak imaju drugačije (latentne) ciljeve. One služe da se pojača nadzor i kontrola nad građanima, nezavisno od toga da li pripadaju kategoriji neprijatelja ili ne. Ukoliko su iz *neprijateljskog tabora*, na njih će biti primijenjene posebne mjere, čiji je cilj da ih spriječi u činjenju daljeg zla društvu. Na primjer, zavisnici od droga će biti podvrgnuti prisilnom medicinskom tretmanu³⁹, a ukoliko on ne da očekivane rezultate, pacijenta treba prepustiti njegovom izboru ili u najgorem slučaju zatvoriti ga u penitencijarnu ustanovu.⁴⁰ U prilog kazanom svjedoči podatak da je u posljednjih 50 godina došlo do ogromnog porasta zatvorske populacije koja je osuđena za djela vezana za drogu. Tako Coyne i Hall⁴¹ navode da se 2008. svaki 100 Amerikanac nalazio u zatvoru.

33 *The Alterantive world drug report. Counting the costs of the war on drugs: Ibid.*

34 E. J. Hawdon: *op. cit.*, p. 421.

35 E. J. Hawdon: *Ibid.*

36 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *op. cit.*

37 E. Goode, N. Ben-Yehuda: *Ibid.*, p. 35.

38 C. Bennett: *op. cit.*

39 Posljednjih decenija se sve češće upotrebljava prisilni tretman zavisnika u centrima koji nalikuju na zatvore. U Kini je tako 2005. bilo oko 700 centara za detoksifikaciju i 165 reedukativnih centara za rad sa oko 350,000 korisnika – zavisnika od PAS – v. *The War on Drugs: Creating crime, enriching criminals*, www.countthecosts.org., 10. februar 2020.

40 B. A. Alexander: *op. cit.*, pp. 91–92.

41 J. C. Coyne, R. A. Hall, /2017/: *Four Decades and Counting. The Continued Failure of the War on Drugs*, April 12, 2017, n° 811, <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/four-decades-counting-continued-failure-war-drugs>, 10. februar 2020.

Tome treba dodati i podatak da su čak 62% zatvorenika Afroamerikanci, iako oni čine tek 12% ukupne populacije SAD.⁴² Ovakva punitivna politika prema zavisnicima, i to ne samo u SAD već na globalnom nivou gledano, ima i druge strašne posljedice. Direktna rezultat je porast mortaliteta zavisnika usljed predoziranja, kao i rast broja oboljelih od hepatitisa C i inficiranih HIV/AIDSom.⁴³

Osim toga, moralne panike mogu ishodovati i u ugrožavanju ljudskih prava i sloboda „običnih” građana. One opravdavaju napad na imovinu⁴⁴, tajnovitost, špijuniranje i porast centralizacije vlasti, kao i nekontrolisanu konzumaciju ekonomskih i ljudskih resursa, a sve u ime odbrane društva.⁴⁵ Riječ je o tome da panika oko droga omogućava da bude stvoreno stanje permanentne nesigurnosti pomoću koje vlast upravlja građanima kroz sekuritizaciju⁴⁶ svakodnevnog života.⁴⁷ Ilustrativan primjer ovog procesa predstavlja militarizacija policije u SAD. Naime, zahvaljujući višedecenijskom ratu protiv droge, američka policija je militarizovana, a potom je i vojnu opremu i vojnu strategiju počela primjenjivati protiv svojih građana. Tako racije bez kucanja (*no-knock raids*) omogućavaju da pripadnici policije uđu na posjed bez prethodne najave. Ovu taktiku učestalo koriste *Special Weapons and Tactics* timovi ili paramilitarne policijske jedinice koji imaju i vojnu opremu i vojnu obuku. Na kraju, treba kazati i to da se broj akcija koje ovi timovi preduzimaju, iz godine u godinu povećava, što rječito govori o trendu porasta kršenja građanskih prava.⁴⁸

Ekonomski troškovi – ulaganje resursa koji bi trebalo „da spasi društvo”, su ogromni. Eksperti, sistem krivične pravde, policija – svi od ovakvih epidemija imaju koristi jer one opravdavaju izdvajanje finansijskih i drugih sredstava protiv neprijatelja društva. No, iako se na globalnom nivou godišnje za potrebe borbe protiv droge troši oko 100 milijardi dolara, rezultati su daleko ispod očekivanih.⁴⁹

Iz do sada kazanog, jasno je da je analiza aktera i procesa kreiranja moralne panike vezane za droge relativno čest predmet kritičkog promišljanja naučnika sa Zapada: iz SADa, Kanade i razvijenih evropskih zemalja. No, o tome šta srpska naučna zajednica ima da kaže o situaciji vezanoj za droge u našoj zemlji, nećemo pronaći mnogo podataka. Na primjer, epidemiološke studije su izuzetno rijetke. U Srbiji je u tri talasa⁵⁰ (2007., 2011. i 2019. godine) sprovedeno epidemiološko internacionalno

42 Đ. Ignjatović /2017/: Kazneni populizam – u: *Kaznena reakcija u Srbiji*. (Đ. Ignjatović, ur.), Beograd, pp. 11–33.

43 Na primjer, 2000. gotovo 60% novoinficiranih hepatitisom C i 17% inficiranih hepatitisom B su bili korisnici droga. U 2012. oko 91.000 Amerikanaca – korisnika droga, je živjela sa HIV/AIDS – v. J. C. Coyne, R. A. Hall: *op. cit.*

44 Takva je npr. bila Reganova politika nulte tolerancije koja je ugrožavala prava građana na privatnu imovinu. Imovina je mogla biti konfiskovana ukoliko je na posjedu nađena zabranjena supstanca – v. B. A. Alexander: *op. cit.*

45 v. B. A. Alexander: *Ibid.*, p. 3.

46 Kada se nešto imenuje kao problem koji ugrožava nacionalnu i/ili individualnu sigurnost, a potom država zahtijeva da njime upravlja i u to ime ograničava prava svojih građana, govorimo o sekuritizaciji – v. O. Weaver /1993/: *Securitization and desecuritization*. Copenhagen, p. 48.

47 T. Linnemann /2012/: *Governing through meth: Local politics, drug control and the drift toward securitization*. *Crime Media Culture*, 0(0): pp. 1–23.

48 J. C. Coyne, R. A. Hall: *op. cit.*

49 *The War on Drugs: Creating crime, enriching criminals*, www.countthecosts.org., 22. februar 2020.

50 *Participation Countries*, <http://espad.org/search/node/Serbia>, 6. april 2021.

istraživanje *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs* na uzorku učenika starih od 15 do 24 godine. Zaključak izveden na osnovu istraživanja je bio da u poređenju sa vršnjacima iz drugih zemlja obuhvaćenih istraživanjem, učenici u Srbiji imaju umjerenu skolnost ka upotrebi PAS.⁵¹ U prilog ovom zaključku govori i *Nacionalno istraživanje o stilovima života*⁵² iz 2014. godine, kojim je obuhvaćeno 5.120 ispitanika starih od 18 do 34 godine. Nađeno je da su među konzumentim PAS najzastupljeniji mladi ljudi, da je najčešće korišćena droga kanabis (marihuana i ha-šiš). Nadalje, procijenjeno je da opijate redovno/često koristi do 20.0000 osoba, a da se broj intravenskih opijatskih zavisnika kreće između 9.000 – 13.000.

Visoka je saglasnost domaćih autora oko toga da je broj konzumenata PAS u konstantnom porastu.⁵³ Većina njih trend porasta uzimanja droga među mladima smatra krunskim dokazom društvene anomije⁵⁴, a samo mali broj obrće argumentaciju i ukazuje da se etiologija (zlo)upotrebe i zavisnosti treba tražiti u društvenom setingu.⁵⁵ Kada je riječ o radovima koji se posebniije bave prevencijom zloupotrebe PAS, nalazimo da su bremeniti diskursom brige. Ilijić⁵⁶ tako ukazuje da rezultati „brojnih istraživanja koja su vršena u našim školskim sredinama” jesu „ozbiljan alarm za društvo u cjelini da se ozbiljnije mora pozabaviti ovim problemom”. Autorka se zalaže za efektivnije rješavanje i suzbijanje, a kada je riječ o primarnoj prevenciji, smatra da ona mora biti „podržana dobrom represijom” koja će uticati kako na smanjenje ponude, tako i na smanjenje potražnje.⁵⁷ Popović-Čitić i Bukvić⁵⁸ na osnovu istraživanja rađenog na uzorku učenika devet osnovnih škola u Beogradu, dolaze do zaključka da preventivno-edukativne programe osim u školama, treba sprovoditi i pomoću medijskih kampanja koje bi i nadalje trebalo da sadrže „uobičajene poruke o štetnosti droga”.

O tome kakve su to poruke, na koga utiču i imaju li zaista preventivni značaj, radove domaćih naučnika nismo pronašli. Upravo to je bio jedan od motiva da ovoj temi pristupimo sa kritičko-sociološkog stanovišta. Naša polazna hipoteza je da se

- 51 *Espad Report 2019. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, <http://www.espad.org/country/serbia>, 21. februar 2020.
- 52 B. Kilibarda, V. Mravčik, J. Sieroslavski, J. Gudelj Rakić, M. S. Martens /2014/: *Nacionalno istraživanje o uslovima života stanovništva Srbije 2014. godine. korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću*. Beograd, <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf>, 12 februar 2020.
- 53 M. Marić /2012/: Učestalost upotrebe psihoaktivnih sredstava u adolescentskom uzrastu, *Sociološki pregled*, n°1 pp. 57–76; P. Nastasić /2005/: Prevencija bolesti zavisnosti, *Psihijatrija danas*, n°1, pp. 183–193
- 54 M. Marić: *Ibid.*; Lj. Ilijić /2008/: Prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u osnovnim školama, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, n° 1–2, pp. 217–233.
- 55 v. S. Dragišić Labaš /2012/: Upotreba alkohola u populaciji adolescenata i mladih odraslih, *Sociološki pregled*, n° 1, pp. 35–56; S. Dragišić Labaš /2017/: Nova kultura upotrebe alkohola – binge drinking – konzumacija umesto komunikacije, *Kultura*, n° 157, pp. 67–84. S. Dragišić Labaš /2019/: O važnosti društvenog i porodičnog konteksta u razumevanju nastanka i razvoja psihičkih poremećaja, u epidemiologiji i prevenciji, *Sociološki pregled*, n° 1, pp. 3–8.
- 56 Lj. Ilijić: *op. cit.*
- 57 Lj. Ilijić: *Ibid.* p. 230.
- 58 B. Čitić Popović, L. Bukvić /2014/: Obaveštenost učenika osnovnih škola o različitim aspektima upotrebe droga: implikacije za planiranje edukativnih preventivnih programa, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, no 2, pp. 195–211.

medijske poruke služe specifičnim jezikom čiji je cilj da upozori i zabrine recipijente. Oni takav diskurs prihvataju, a moralna panika dobija svoje zagovornike. To rezultira stvaranjem ne samo socijalnog konsenzusa – oko identifikovanog neprijatelja – droge, već i kreiranjem specifične lične neslobode.

Da bismo rečeno provjerili, bavili smo se mješovitom (kvantitativno-kvalitativnom) analizom pisanog diskursa.⁵⁹ Odabrali smo model problem – rješenje, odnosno analizirali smo na koji način je predstavljanjen problem – droga, i koja rješenja se za njega nude. Analizirali smo sadržaj dva tipa dokumentacione građe. Prvu grupu čine zvanična dokumenta Kancelarije za borbu protiv droga Republike Srbije. To su: *Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2021. godine*⁶⁰ (u daljem tekstu: Strategija) i *Akcioni plan za sprovođenje Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2017. godine*⁶¹ (u dalem tekstu: Akcioni plan). Drugi tip građe predstavljaju komentari čitalaca elektronskih izdanja dva dnevna lista *Politike* i *Kurira*. Ove dnevne novine su odabrane zbog toga što privlače različitu publiku, te teza o postojanju konsenzusa javnosti može biti ilustrovana ukoliko nađemo da su komentari čitalaca *Politike* i *Kurira* slični. Analizirani su svi oni tekstovi u kojima se kao ključne riječi javljaju: droga, rat, mladi, Srbija, koji su objavljeni na sajtu ovih dnevnih novina u periodu od 1.1.2014. do 31.12.2019. godine.⁶² Analiza je tekla u nekoliko koraka. U prvom smo izdvojili sve tekstove koji odgovaraju zadatim kriterijumima (ukupno: 34 u *Politici*, i 53 u *Kuriru*). No, kada smo pristupili čitanju, otkrili smo da sadržaj ne tretira ključnu temu: droge i mladi u Srbiji. Na primjer, autori nekoliko članaka se bave filmskom i muzičkom kritikom, analizom društvenih mreža, i nekim drugim temama. Zbog toga smo sve ove tekstove isključili. Jedan broj tekstova nije komentarisano, te smo i njih izostavili iz dalje analize (Tabela 3.). Primjenjujući ovakvu selekciju, došli smo do uzorka od 404 komentara na ukupno 25 članaka.

Analiza zvaničnih dokumenata i komentara čitalaca je trebalo da nam pomogne da identifikujemo dominantne diskurse o drogi i utvrdimo da li postoji konsenzus između diskursa koji promovišu tvorci politika i komentatori, i komentatora međusobno. Da bismo ovakav cilj postigli, kao ključne jedinice analize smo odabrali sljedeće teme: 1. percepcija droge; 2. rješenja za ovaj *problem* i 3. akteri koji trebaju da ih sprovode. Koristili smo predefinisane kategorije klasifikacije⁶³, koje

59 Diskurs smo definisali kao upotrebu jezika koja je shvaćena kao dio društvene prakse (v. I. Lakić /2014/: Analiza pisanog diskursa – u: *Analiza diskursa: teorije i metode* (S. Perović, ur.), Podgorica, pp. 57–77.

60 *Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2021. godine*, http://aler.rs/files/STRATEGIJA_o_sprecavanju_zloupotrebe_droga_za_period_2014_2021_godine_SL_gl_RS_br_1_2015.pdf, 15.mart 2020.

61 *Akcioni plan za sprovođenje Strategije o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2021. godine za period 2014–2017. godine*, http://aler.rs/files/STRATEGIJA_o_sprecavanju_zloupotrebe_droga_za_period_2014_2021_godine_SL_gl_RS_br_1_2015.pdf, 20. februar 2020.

62 Ovaj vremenski okvir je odabran zbog toga što prethodi i prati usvajanje Strategije i Akcionog plana za sprovođenje strategije za koje se tvrdi da predstavljaju „esencijalni” i „kontrolni instrument” za „implementaciju” Strategije.

63 Ž. Manić /2017/: *Analiza sadržaja u sociologiji*, Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, p. 167–173.

smo formirali na osnovu istraživačkih pitanja: 1. na koje sve načine zvanični dokumenti i komentatori definišu drogu i koje epitete pripisuju PAS i/ili zavisnicima?; 2. da li se, i koja rješenja se nude, za problem droga? i 4. ko su akteri koji bi trebalo da učestvuju u rješavanju ovog pitanja?

2. ANALIZA SADRŽAJA STRATEGIJE I AKCIONOG PLANA

Za Strategiju njeni kreatori kažu da je ključni dokument u rješavanju problema zloupotrebe droge. Dva su krucijalna argumenta koji bi čitaoca trebalo uvjeriti u to. Njeni autori se tako u kreiranju aktivnosti ugledaju na iskustvo, u tom pogledu uspješnijih susjeda: na aktuelnu politiku koju sprovodi EU na ovom planu. Osim toga, oni se pozivaju i na imperativ da se povede „borba” protiv droge jer se naša zemlja na to obavezala potpisujući različite međunarodne konvencije.

Logičan je zaključak da se strategija i akcioni planovi za sprečavanje zloupotrebe droga u Srbiji, suštinski neće razlikovati od onih strategija i praksi u razvijenim zemljama Evrope –bile one uspješne ili ne.

Evo i za šta se autori Strategije i Akcionog plana, zalažu. Oni smatraju da je od suštinskog značaja da se u borbi protiv droge koriste dva uslovno rečeno, sredstva.

Prvo su preventivne akcije. Na njima se u dokumentima posebno insitira: na primjer, riječ prevencija se pojavljuje čak 53 puta. Podrobno se obrazlaže koje preventivne (univerzalne i specifične) aktivnosti bi trebalo biti preduzimane, i ko bi ih trebalo sprovoditi – u pitanju su različiti akteri, počev od nastavnika i profesora, preko zaposlenih u socijalnim i zdravstvenim ustanovama, do roditelja, da navedemo samo neke od njih. Ipak, detaljniji opis sadržaja planirane prakse izostaje. Na primjer, u Planovima su imenovane različite djelatnosti u oblasti prevencije, dat je detaljan vremenski okvir za njihovo spovođenje, identifikovani su partneri, pokazatelji uspješnosti preduzetih aktivnosti i izvori finansiranja, ali o samom sadržaju programa prevencije i edukacije se ne govori.

Drugi stub na koji se Strategija oslanja je jačanje formalne socijalne reakcije. Smanjenje upotrebe se svodi prije svega na punitivne aktivnosti: kontrolu kriminaliteta. S druge strane, resocijalizacija, intergacija i rehabilitacija zavisnika se pominju kao važni ciljevi Strategije, no daleko rjeđe u poređenju sa kontrolom (36 puta).

Osim toga, moramo primijetiti da se ni autori Strategije kao ni oni koji su pisali Akcioni plan, etiologiju zloupotrebe i zavisnosti ne pominju. Neizjašnjavanje po ovom pitanju čudi, posebno ako znamo da naučna produkcija u tom pogledu nije zanemarljiva, kao i da na neku pojavu možemo efikasno uticati samo ako nam je njen uzrok poznat. Na primjer, pretpostavka da se etiologija zloupotrebe PAS nalazi dijelom i u društveno-ekonomskim okolnostima, bi morala da utiče na kreatora politika da osmisle preventivne aktivnosti i u toj oblasti. Bilo kako bilo, ni u jednom segmentu analiziranih dokumenata društveni faktori rizika nisu pomenuti, kao što se uostalom ne spominju ni šire društvene okolnosti u kojima se zloupotreba dešava.

Čini se da Strategija i Akcioni plan redukcionistički gledaju na zloupotrebu droga u pogledu etiologije, fenomenologije, ali i načina rješavanja problema. Sve aktivnosti su unaprijed definisane i usklađene sa praksama drugih zemalja i obavezujućim normativnim okvirom. Ukoliko se složimo da razvijene zemlje Evrope u pogledu borbe protiv droga postupaju u skladu sa smjernicama UN-a, koje se suštinski svode na rat protiv droga, neće nas iznenaditi da se u analiziranim dokumentima insistira na „bitki” za smanjenje štete i redukovanje rizika. Prvo se odvija pod budnim okom organa formalne socijalne kontrole, a drugo svodi na preventivne aktivnosti.

Na kraju, mora se primijetiti da u analizirane dokumente nije učitán diskurs o zabrinutosti niti drogi kao prijetnji. Umjesto toga koriste se politički korektni termini šteta i rizik, koji se suštinski svode na isto.⁶⁴ No, kako problem zloupotrebe i zavisnosti nije niti operacionalizovan niti kontekstualizovan, na Strategiju i Akcioni plan možemo da gledamo kao na okvir nezavršene slike. To kakve će aktivnosti i rezultate iznjedruti, zavisice od onog ko bude *projio* politike prevencije i kažnjavanja.

3. ANALIZA KOMENTARA ČITALACA *POLITIKE I KURIRA*

Šta o problemu droga misle čitaoci vijesti elektronskih izdanja dnevnih novina, *Politike* i *Kurira*, analizirali smo u narednom koraku.

Tabela 1. Broj obavljenih tekstova i komentara na njih u *Politici* i *Kuriru* od 2014–2019.

Godina	Naslov teksta u	Broj komentara
<i>Politici</i>		
2014.	Šarić: Sakrio sam pare	10
2014.	Šarić: Štrpcu sam preporučio neke poslove, pa šta?	0
2014.	Policija potiskuje narko dilere	1
2015.	Borba protiv supermena, zmaja i plejboja	2
2015.	Opasnost vreba iz čaše	0
2016.	Droga preko interneta dostupna i najmlađima	9
2016.	Šestina mladih na marihuani, gotovo polovina se opija	56
2016.	Raste broj zavisnika od alkohola i kocke	22
2016.	Opijati; na heroinu 30.000 narkomana	4
2016.	Mladi narkomani u EU zamorčići za nove droge	7
2018.	Mladi između zabrane i zabave	4
2018.	Otkrivene tri nove droge u Srbiji	0
2018.	Novi narkotici među mladima	0
2019.	Kad tinejdžer proba drogu	2
2019.	Nove psihoaktivne supstance sto puta jače od poznatih	2
2019.	Svaki drugi adolescent ne zna za štetne posledice droge	3

64 O funkciji eufemizama vdijeti u: M. Ljubičić/2015/: *O neuračunljivosti: sociološka studija*, Dosije, Beograd.

Godina	Naslov teksta u	Broj komentara
	<i>Kuriru</i>	
2014.	BONZAI DILUJU NA INTERNETU: Nova droga ljude pretvara u zombije!	
2014.	Preti opasnost. NICOVIĆ: Čuvajte decu, Srbiji preti droga krokodil!	23
2014.	Borba protiv zla. Borovčanin: Država spremna da stvori društvo bez droga	10
2014.	ALARMANTNO: Mladi drogu u Srbiji probaju sa 15 godina	0
2017.	DROGA JAČA OD HEROINA KOJA JEDE MESO, KOSI PO SRBIJI: Na VMA lečena dva pacijenta zbog krokodila	6
2017.	NOVA DROGA POSEBNO OPASNA ZA DECU: Pre svega zbog UKUSA I OBLIKA	0
2018.	Evo zašto deca umiru od ekstrazija: Sve jači trend upotrebe droga iz kućne radinosti, svaka tableta može imati drugačiji sastav	0
2018.	SVE JE BILO KAO I OBIČNO, A ONDA JE SOFIJA UZELA TABLETU I PREBLEDELA: Drugarica otkriva detalje KOBNE ŽURKE na kojoj je devojčicu (15) ubila tableta od 10 evra	16
2018.	Novosadska policija uhapsila trojicu dilera, našli im brdo droge: U vikendici krili heroin, marihuanu, ekstazi, amfetamin...	16
2018.	Skupština donela odluku: Osniva se Centra za monitoring droga	0
2018.	BEŽALI OD POLICIJE PA BACALI DROGU KROZ PROZOR KOLA: Ali na kraju ih uhvatili sa 315 tableta ekstazija	1
2018.	Strašno! Kućni ekstazi ubija decu: Za nedelju dana čak troje tinejdžera umro od droge!	24
2018.	Šok brojke iz Drajerove: Mladi se takmiše ko će uzeti više ekstazija! 8 odsto Srbije koristi drogue	0
2018.	UZMI JOŠ JEDNU, BUDI MUŠKO: Drugovi ga terali da proguta JOŠ JEDNU, dileri hteli da mu izvuku SVE PARE, a onda je pao nepomičan! JEZIVI DETALJI SMRTI TINEJDŽERA u Beogradu	132
2018.	Bitka nad bitkama. Akcija Kurira "Droga je samo smrt": Evo kako da testirate decu na drogu! Učinite to što pre!	0
2018.	EKSTAZI ODNEO 3 MLADA ŽIVOTA! KAKO DA PREPOZNATE DETE KOJE KORISTI DROGU: Ovo treba da bude CRVENI ALARM kod svakog roditelja!	29
2018.	Bitka nad bitkama. Vela akcija Kurira: Sačuvajmo decu od najvećeg zla! "Droga je samo smrt"	29
2018.	PATRIJARH IRINEJ ZA KURIR O BORBI PROTIV SUZBIJANJA NARKOMANIJE: Droga je veliko zlo, moramo zajedno da ga iskorenimo!	0
2018.	OVO JE DROGA KOJA UBIJA DECU U SRBIJI: Ekstazi iz Kine pet puta jači od običnog, samo jedna tableta može da dovede do smrti	2
2018.	INSTAGRAM SARAĐUJE SA SRPSKIM TUŽILAŠTVOM: U toku identifikacija svih sa fotografija na stranici Droga Srbija	0
2019.	Alarmantno! Opasne sintetičke droge preplavile Srbiju! Jedna tablet može da ubije! Mladi sve češće žrtve	3
2019.	UŽAS U NIŠU: Četrnaestogodišnji dečak pobjegao od kuće, našli ga sledećeg jutra drogiranog bez svesti U BOLNICI NIJE ZNAO DA KAŽE ŠTA MU SE DESILO	2

Evo do kojih nalaza smo došli.

U odnosu na *Kurir* (22), *Politika* (16) je u posmatranom periodu objavila manji broj tekstova koji odgovaraju zadatim kriterijumima (Tabela 1.). Takođe, uočavamo

da tokom 2015. i 2016. godine u *Kuriru*, i tokom 2017. u *Politici*, nije objavljen ni jedan tekst o temi kojom smo se bavili. Primjećujemo i da su čitaoci *Kurira* ostavljali daleko veći broj komentara, nego čitaoci *Politike*. Osim toga, recipijenti sadržaja ova dva dnevna lista se razlikuju i u pogledu toga na koje su vijesti ostavili najveći broj komentara.⁶⁵ Na primjer, najčešće komentarisani tekstovi u *Kuriru* su oni u kojima se izvještava o tragičnim ishodima – smrtima mladih osoba. Prva vijest tog sadržaja govori o mladiću koji je na proslavi svog 18-tog rođendana, umro ispred splava od, kako je napisano, velike količine ekstazija, a nju je komentarisalo 132 čitaoca. Sličan je sadržaj i druge dvije po redu najčešće komentarisane vijesti. Oba ova članka su objavljena u kratkom vremensku razmaku, a tema kojom se bave je identična – riječ je o dvoje mladih ljudi koji su umrli, kako se vjeruje, od upotrebe ekstazija. No, mora se primijetiti da je ove tekstove komentarisao daleko manji broj čitalaca (po 29). Iako nismo sigurni zbog čega je tako, pretpostavljamo da se radi o dvije stvari. Naime, moguće je da se publika već desenzitizirala na takve vijesti, po principu – *već viđeno*. Osim toga, mladi ljudi o kojima je u dva rečena teksta riječ, se ne uklapaju u sliku o opravdanoj žrtvi.⁶⁶ Riječ je o djevojci i mladiću čije je ponašanje od ranije bilo problematično.

Što se *Politike* tiče, najkomentarisaniji je tekst u kojem se izvještava o rezultatima naučne studije o raširenosti upotrebe PAS. Na ovaj članak komentare je ostavilo 56 čitalaca.

Da li uočene kvantitativne, upućuju i na razlike u pogledu percepcije droge?

Čini se da nije tako. Komentari na tekstove iz *Politike* su gotovo identični, iako manje brojni, onima na tekstove u *Kuriru*. Jedan broj komentatora problem droga sagledava iz pozicije štete koju one imaju po cjelokupno društvo, dok drugi više naglašavaju implikacije koje uzimanje PAS ima po pojedinca.

Posmatrano iz prvog ugla, upotreba droge među mladima je prepoznata kao: društvena tragedija ili pak ključni dokaz moralnog pada društva. Ovakav diskurs katastrofe ide ruku pod ruku sa zabrinutošću za budućnost nacije. Voks Populi, čitalac *Politike*, tako u komentaru na vijest da policija potiskuje narko dilere, primjećuje da je droga „...najveći problem Srbije”. Na sličan način na stvari gleda i Prof. M.K.P. U komentaru na tekst *Droga dostupna i najmlađima* brine da li Srbija uopšte ima budućnost. Stanislavrs cijeni da je „...ovo što se danas dešava ... katastrofa za cele generacije” i da se zemlja zbog toga nalazi u „ratnom stanju”. Upotreba droge je ključni dokaz „...moralnog pada društva u celini” (Boris R.). Prepoznati su i ključni akteri „moralnog kolapsa” (Boris R.). To su mladi ljudi koji ne samo da upotrebljavaju PAS, već su i lijeni i skloni seksualnom nemoralu i svakom drugom poroku (T.S.K.). Zbog toga su komentatori zabirnuti za budućnost naše zemlje jer „Ako su takvi omladinci najveće bogatstvo ... onda smo totalno bankrotirali” (Saša).

Diskurs katastrofe krajnje ilustrativno sažimaju dva kratka komentara na isti tekst o psihoaktivnoj supstanci za koju se tvrdi da „ljude pretvara u zombije”: „Ovo je početak kraja sveta” (Željko) i „Ovo je horor. Šta će biti sa našom omladinom?” (Nikolas).

65 Analiza medijskih poruka – sadržaja tekstova o drogama u Srbiji, predmet je druge studije.

66 M. Ljubičić /2014/: Vikitimzacija i siromaštvo – o žrtvama i žrtvovanima u Srbiji, *Sociološki pregleđ*, n° 4, pp. 565–582.

U drugu grupu komentara ulaze oni koji referiraju na ličnost zavisnika. Ovi komentari su daleko rjeđi, a u njima se zavisnici portretišu kao: 1. žrtve, 2. bolesni ljudi i 3. društveno problematične osobe. Komentatori nemaju dileme oko toga da je droga opasna i da dovodi do brojnih posljedica. I njima je dakle blizak diskurs katastrofe.

Empatiju prema zavisnicima ispoljavaju jedino oni komentatori koji ih smatraju žrtvama. Na primjer, Đura tvrdi da su mladi ljudi žrtve „đavoljih nakaradnih posrednika” koji ih „namerno navlače na drogu” i poziva da im se pomogne. Oni koji zavisnike percipiraju kao bolesnike, zauzimaju poziciju distance u odnosu na njih. Na primjer, Zoran tvrdi da je marihuana opasna droga koja ostavlja zdravstvene posljedice i navodi slučaj „jednoga koji je ... (D)obio otkaz na poslu jer...kažeš mu sad nešto, on posle dva minuta pita opet”. Komentari u kojima je ličnosti zavisnika predstavljena kao problematična, a on kao neracionalan, propalica, glup čovjek, u sebi sadrže dozu indolentnosti: narkomani ne treba da budu ničija briga. Tako D. S. smatra da je svako ko na taj način ugrožava svoje zdravlje i život, „lud” i da treba da brine sam o sebi, a Pop Zmijalko poručuje: „...ko ih j.be ako su narkomani”. Dva komentatora u pitanje dovode i inteligenciju i mentalnu snagu zavisnika. AcaNik pita „Koliko treba da budeš glup da bi uzeo drogu? Ili možda slab?”, a Nebojša kaže da je kod narkomana zavisnost jača od sopstvene volje i života, i da bi zavisnici trebalo da brinu sami o sebi.

Suprotan ovim stanovištima je alternativni pogled na droge. On promovise blagonaklon stav prema supstancama. Njegovi zagovornici se pozivaju na (pozitivno) lično iskustvo sa PAS, kao na ključne argumente za tvrdnju da je droga neškodljiva. Zanimljivo je da povratnu reakciju na svoje komentare ne dobijaju – predmet su ignorisanja. Polaze od kritike napisanog teksta/komentara i argumenata na koje se njihovi autori pozivaju: M.Z. na primjer zamjera što o ekstaziju piše da „stvara zavisnost”. Ovom su komentatoru posebno neprihvatljivi argumenti na koje se pisac članka poziva. Ironično se na njih osvrće: „...jedan je preminuo, čuo ja ... jedan progutao LSD pa oslepeo, a još jedan proleteo kroz prozor”. Promoteri alternativnog diskursa dezaviušu stručnost i kompetentnost ljekara koji daju svoje mišljenje o drogama. Kažu da oni „pojma nemaju o čemu pričaju” (M.Z.), jer je svrstavati marihuanu u drogu „totalno pogrešno” (Programmer). Ona nije škodljiva: dovodi do prijatnosti i opuštenosti, neuporedivo je manje štetna od alkohola jer „Ne postoji ni jedan slučaj na svetu da se neko predozirao marihuanom” (Radovan Osamnaesti). Osim toga, marihuana je i lijek: „stotinama hiljada pomogla je u borbi sa najtežim bolestima”. Lično iskustvo sa drogama čini važan dio ovog diskursa. Programmer tako kaže da konzumira marihuanu „već 20 godina” i nije „otupeo”, već je svoje „najbolje i najkreativnije ideje smislio na njoj”, a Ivan staje u odbranu ekstazija. Kaže: „Ljudi, ekseri su vrh i ne izazivaju zavisnost... Jeo sam ih 3 meseca svaki drugi dan i samo prestao”.

Kada je riječ o načinu rješenja problema droga – osim toga da „narkomane” treba prepustiti njihovoj sudbini, komentatori nude i neke druge strategije. U najopštijem smislu njih bismo mogli podijeliti na dvije grupe. Jednu čine uslovno rečeno punitivne, a drugu preventivne taktike. Oni kojima je bliska prva opcija zalažu se

za: strože kažnjavanje, zabrane ili nametanje etike rada mladima – potencijalnim korisnicima PAS. Drugi pak u ime prevencije smatraju da bi mlade ljude trebalo više edukovati, baviti se njihovim vaspitanjem, pružati im ljubav. Između komentatora koji predlažu različite načine rješenja problema, dešava se živa razmjena mišljenja. Dinamika je sljedeća: jedan komentar povlači niz drugih, a diskusija potom dobija polemički tok: zagovornici restriktivnih rješenja nastoje ubijediti one koji su za prevenciju u ispravnost svojih stavova, i obrnuto.

Komentari koji idu na stranu represije su brojniji u poređenju sa onima u kojima se autori zalažu za prevenciju. Ubjedljivo su najbrojniji oni u kojima se poziva na nultu toleranciju prema zavisnicima, i mnogo češće prema dilerima. Punitivna rješenja se predlažu naročito ako su tekstovi visoko emocionalno šaržirani. Komentarišući tekst o smrti mladića koji je umro ispred splava nakon što je uzeo veliku količinu ekstazija, Leon Davidović i Ariela su odlučni u stavu da je: „Rešenje ... samo u strogim zakonima i strogim merama protiv” i u „Najstrožim kaznama”. Bole je za to da se u Srbiji primijeni zakon kao u Kini, Iranu i sličnim zemljama. Evo rešenja ide korak dalje i daje predlog vremenskog određenja kazne: „Prvo hapšenje sa posedovanjem bilo koje količine droge odmah godinu dana radnog zatvora (rudnik, putevi, komunalne delatnosti, poljoprivreda....). Svako sledeće hapšenje kazna duplo veća od prethodne. Proizvodnja i dilerisanje: prvo hapšenje 10 godina, ponovljeno – 40 godina. Sve po hitnom suđenju bez prava na pomilovanje i skraćenje kazne”. Otadžbina predlaže da se izmijeni „...Krivični Zakonik, pooštri kontrola na ulicama, organizuje akcija, gde će policija, žandarmerija, BIA⁶⁷, vojska da hapse, a tužilaštvo da kažnjava na višegodišnje kazne, recimo 25–30 godina bez pomilovanja”. Djordje se u svom komentaru obraća direktno predsjedniku Republike i od njega traži da dilera „...za prodaju grama droge” kazni sa „pet godina zatvora, a uživaoca ... kada se utvrdi da je konzumirao šest meseci, i eto Vam rezultata”. Pekic⁷⁷ na sličan način rezonuje: „...1 gram droge 1 godina zatvora, 2 g-2 godine, 3 g-3 godine ...itd, bez mogućnosti pomilovanja”, a Zdrav Razum bi dilere poslao na „doživotnu robiju”.

Jedan broj komentatora je još radikalniji u svojim stavovima. Po njima je opravdano koristiti najstrože metode ne samo protiv dilera, nego i protiv zavisnika. Za islama hajrudina, mikija i ivana najpozitivniji su primjer uspješne borbe protiv droga, Filipini. Protiv droga može se jedino „Represijom i prisilom i nikako drugacije... kao Duterte” (islam hajrudin), jer „Rodrigo zna kako se rešavaju problemi” (miki). „Pobiti dilere i sve će biti ok” (ivan), to je poruka.

S druge strane, diskurs o prevenciji je nešto rjeđe zastupljen. Pa ipak, tu srećemo zalaganje za mnoštvo različitih preventivnih strategija koje se svode na drugačiji način bavljenja mladima. Njima je potrebno „...više razumevanja, topline, dobrih emocija i ljubavi” (S.B.), „...podrške od roditelja” (majka/nana). Osim toga, prepoznavamo velik broj nosioca ovih aktivnosti (roditelji, škola, mediji, građani, vlada, društvo u cjelini), ali i kritku na račun zagovornika radikalnijih rješenja. Da je „preventiva jedina alternativa” i da to što su „narkomani izjednačeni sa kriminalcima dalo ovakve poražavajuće rezultate”, tvrdi neko ko se potpisao sa Državni posao. Zabrinuti cijeni da su: „Mudrijaši ... ovde bolesne kriminalizovali, umesto da

ih leče i zdrave da uče da ne postanu bolesni”. U odnosu na one koji se zalažu za represiju posebno je polemičan Ja. Zgrožen je stavovima kako ih on naziva „organičnih i primitivih” koji bi zavisnike „stavljali na stubove srama, stavljali ih u rudnike, u zatvore, a ne edukovali i korigovali”.

DISKURS(I) O DROGAMA: JEDAN ILI VIŠE?

Evo odgovora na pitanje iz naslova. Sva je prilika da se prije može govoriti o jednom nego o više diskursa o drogama. Naime, razlike koje smo uočili kada je riječ o percepciji droga u zvaničnom i diskursu za koji se zalažu komentatori su više kvantitativne nego kvalitativne. Zanimljivo je da se određenje u odnosu na problem droga u zvaničnim dokumentima izvodi kroz pojmove štete, rizika i borbe, uz pozivanje na naučne autoritete, normativne okvire i praksu EU na tom polju. Opasnost kao kategorija u ovaj diskurs nije uključena, niti se potencira da je društvo ovim problemom ugroženo. No, ukoliko znamo da se retributivna, pominju daleko češće nego preventivna rješenja, kao i da se eksperti zalažu za primjenu istih takvih praksi, pozivajući se na inostrana iskustva⁶⁸, iako se ona nisu pokazala kao uspješna, sva je prilika da zvanični diskurs naginje diskursu katastrofe.

Nadalje, rizik i šteta se pojavljuju i njeguju u svom hiperboliranom obliku u medijskom sadržaju – prevedeni na opasnost. Naime, komentari čitalaca u sebi obavezno sadrže poruku o drogi kao o društvenoj, i rjeđe ličnoj opasnosti, nezavisno od toga da li čitaju *Politiku* ili *Kurir*. U tom pogledu naime, među komentatorima nema razlike. Droga predstavlja prijetnju društvenom poretku, ona oličava moralnu propast i ličnu i porodičnu katastrofu. Rješenja koje komentatori vijesti nude za problem koji je opisan kroz diskurs katastrofe svode se na dvije grupe aktivnosti: smanjenje štete (nazvaćemo to prevencijom) i smanjenje ponude (čiji je ključni nosilac kazneni sistem). To su, treba primijetiti i glavni stubovi borbe protiv droga koji se promovišu u zvaničnom diskursu. Stoga bismo mogli kazati da predlozi rješenja koji dolaze od čitaoca *Politike* i *Kurira* zapravo ne odudaraju od onih zvaničnih. Izuzetak čine samo zagovornici alternative koji se zalažu za legalizaciju (određenih) droga. No, valja kazati i to da njihove ideje ne pronalaze put do drugih komentatora – bivaju ignorisane.

Nadalje, iz analize prepoznamo i sve one aktere koji bi trebalo da budu nosioci rješenja. To su na najopštijem nivou: društvo (u cjelini), potom slijede politički akteri i titulari retributivne moći, a zatim školski sistem, porodice. Neki od komentatora podvlače da se zavisnicima treba pomoći, ali ne identifikuju čija je to odgovornost. Na kraju, tu su i oni koji smatraju da je zavisnost problem oboljelog, i da sam treba da ga riješi (bez pomoći drugih).

Iz do sada rečenog, vjerujemo da je opravdano pretpostaviti da postoji konsenzus između zvaničnog i diskursa javnog mnijenja opisanog kroz komentare čitala-

68 Svemu ovom treba dodati i nalaz uporedne analize krivičnih zakonodavstava (Njemačke, Norveške, Švajcarske, Češke, Austrije, Španije, Slovenije, Crne Gore i Srbije), koja je pokazala da je naše jedno od najrepresivnijih – v. Z. Stojanović /2020/: Kazneni rasponi i represivnost krivičnog zakonodavstva – uporednoppravna analiza, *Crimen*, n° 1, pp. 3–33.

ca *Politike* i *Kurira*. Osim toga, našli smo da se komentatori – čitaoci ovih novina međusobno ne razlikuju, iako je, nema sumnje, riječ o recipijentima među kojima postoje (pretpostavljamo značajne) socijalne razlike.

Da li ovaj nalaz govori u prilog tezi o stvaranju društvenog konsenzusa po pitanju droga? Ako se oko njega slažu čitaoci *Politike* i *Kurira*, cijenimo da je odgovor potvrđan. S druge strane, stava smo da saglasnost oko toga da je droga opasnost i da je društvo ugroženo, da treba djelovati ili preventivno ili retributivno, ima potencijal da ugrozi prostor lične slobode. Naime, kada je Drugi – zavisnik, diler, droga, identifikovan i predstavljen – kroz medije, zvaničnu dokumentaciju, političku retoriku, za neprijatelja, građanima se šalje poruka da se moraju (od)braniti. Imenovani neprijatelj je uvijek opasnost i onaj koji ugrožava. No, način na koji državne institucije proizvode, strukturiraju i upravljaju rizicima⁶⁹, istovremeno utiru put stvaranju jednog kontrolisanog društva.⁷⁰ Iako je ono daleko od strogo centriranog i hijerarhijski ustrojenog, sloboda građana u njemu je dovedena u pitanje. Ne samo da su pojedinci prestravljeni mogućnošću da bude ugrožen njihov lični konformitet, već konstantno podsjećanje na to da su ugroženi gura ka osjećanju nemoći i nesigurnosti.

Kako se od tog zaštititi? Kroz sekuritizaciju različitih aspekata vlastitog života, koja uključuje prakse od onih kakve su npr. uvođenje video nadzora pa sve do smanjivanja socijalnih kontakata kao konačnog ishoda razvijenog paranoidnog stava,⁷¹ s jedne strane, i pozivanje nadležnih da se što strože i što promptnije izbore sa identifikovanim neprijateljima, s druge. Prostor lične slobode moralno *neposrnulog* pojedinca je na taj način značajno ograničen.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Na osnovu analiza strateških dokumenata, i posebno komentara čitalaca *Politike* i *Kurira*, prepoznali smo da je dominantni diskurs o drogama – diskurs katastrofe. U njegovom konstruisanju učestvuju različiti akteri: politička elita, eksperti i mediji, kojima je u zadatak palo da javno mnijenje senzitiviziraju da prime upozoravajuće poruke o drogama kao o društvenoj opasnosti.

Ipak, moramo primijetiti da se ovakve poruke našim građanima još uvijek ne upućuju bez prekida i konstantno. Naime, u našem društvu moralne panike vezane za droge nastaju i nestaju podjednakom brzinom: one su uglavnom kratkotrajne i niske po intenzitetu. Po svoj prilici, razlog tome treba tražiti u činjenici da drogama kao glavnom društvenom problemu konkuriše velik broj drugih (npr. nasilje nad ženama, kršenje dječijih prava, a sada i pandemija korona virusa).

Kako će u budućnosti na domaćem terenu izgledati borba protiv droga, teško je u ovom trenutku predvidjeti. No, ako uvažimo fakt da je u savremenom srpskom društvu na djelu penalni populizam⁷² čiji je krunski dokaz uvođenje kazne doživotnog zatvora, možemo anticipirati da će moralne panike vezane za droge biti per-

69 T. Linnemann: *op. cit.*

70 N. Rose /1999/: *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*, Cambridge.

71 v. D. Kecmanović /1978/: *Između normalnog i patološkog*, Sarajevo.

72 v. Đ. Ignjatović /2019/: *Kriminologija* (15. Izd.), Beograd.

manentnije, a time i efikasnije u mobiliziranju javnog mnijenja da pruži podršku retributivnim taktikama borbe protiv te društvene prijetnje.

I za kraj – ostavljamo čitaoca sa jednim (retoričkim?) pitanjem. Ono je neodvojivo od diskursa o drogama, podrazumijeva promišljanje društvenih funkcija moralnih panika, a glasi ovako: ako je sasvim jasno da ni sankcionisanje kao ni postojeći programi prevencije ne daju adekvatne rezultate, zbog čega se i dalje na takvim strategijama insistira?

LITERATURA

- Alexander B. A. /1990/: *Peaceful measures; Canada's way out of the "War on drugs"*, Toronto, Buffalo, London.
- Akcioni plan za spovođenje Strategije o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2021. godine za period 2014–2017. godine*, http://aler.rs/files/STRATEGIJA_o_sprečavanju_zloupotrebe_droga_za_period_2014_2021_godine_SI_gl_RS_br_1_2015.pdf, 20.februar 2020.
- Bennett C. /2018/. Drugs, moral panics and the dispositive, *Journal of Sociology*, n^o4.
- Buchanan J., Young L. /2000/: 'The War on Drugs – A War on Drug Users'. *Drugs: Education. Prevention Policy*, n^o4.
- Coyne J. C., Hall R. A. /2017/: Four Decades and Counting. The Continued Failure of the War on Drugs, April 12, 2017, Number 811. Dostupno na: <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/four-decades-counting-continued-failure-war-drugs>. Pristupljeno: 10.02.2020.
- Čitić Popović B., Bukvić L. /2014/: Obaveštenost učenika osnovnih škola o različitim aspektima upotrebe droga: implikacije za planiranje edukativnih preventivnih programa, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, n° 2.
- Dragišić Labaš S. /2012/: Upotreba alkohola u populaciji adolescenata i mladih odraslih, *Sociološki pregled*, n° 1.
- Dragišić Labaš S. /2017/: Nova kultura upotrebe alkohola – binge drinking – konzumacija umesto komunikacije. *Kultura*, n° 157.
- Dragišić Labaš S. /2019/: O važnosti društvenog i porodičnog konteksta u razumevanju nastanka i razvoja psihičkih poremećaja, u epidemiologiji i prevenciji, *Sociološki pregled*, n° 1.
- Goode E., Ben-Yehuda N. /2009/: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Willey-Blackwell.
- Hawdon E. J. /2001/: The role of presidential rhetoric in the creation of a moral panic: Reagan, Bush, and the war on drugs, *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, n° 22.
- Espad Report 2019. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, <http://www.espad.org/country/serbia>. Pristupljeno: 21.02.2020.
- Ignjatović Đ. /2017/: Kazneni populizam – u: *Kaznena reakcija u Srbiji* (Đ. Ignjatović, ur.), Beograd, pp. 11–33.
- Ignjatović Đ. /2019/: *Kriminologija* (15. Izd.). Beograd.
- Ilijić Lj. /2008/: Prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u osnovnim školama, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, no 1–2.
- Kecmanović D. /1978/: *Između normalnog i patološkog*, Sarajevo.

- Kilibarda B., Mravčik V., Sieroslavski J., Gudelj Rakić J., Martens M. S. /2014/: *Nacionalno istraživanje o uslovima života stanovništva Srbije 2014. godine. korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću*, <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf>. 12. februar 2020.
- Lakić I. /2014/: Analiza pisanog diskursa – u: *Analiza diskursa: teorije i metode* (S. Perović, ur.), Podgorica, pp. 57–77.
- Levy J. /2017/: *The War on People who Use Drugs. The Harms of Sweden's Aim for a Drug-free Society*. Routledge.
- Linnemann T. /2012/: Governing through meth: Local politics, drug control and the drift toward securitization. *Crime Media Culture*, n° 0(0).
- Ljubičić M. /2014/: Vikitmizacija i siromaštvo – o žrtvama i žrtvovanima u Srbiji, *Sociološki pregled*, n° 4.
- Ljubičić M. /2015/: *O neuračunljivosti: sociološka studija*, Beograd.
- Manić Ž. /2017/: *Analiza sadržaja u sociologiji*, Beograd.
- Marić M. /2012/: Učestalost upotrebe psihoaktivnih sredstava u adolescentskom uzrastu, *Sociološki pregled*, n° 1.
- Mackey-Kallis S., Hahn D. /1994/: Who's To Blame for America's Drug Problem?: The Search for Scapegoats in the "War on Drugs", *Communication Quarterly*, n° 1.
- Nastasić P /2005/: Prevencija bolesti zavisnosti, *Psihijatrija danas*, n° 1.
- Participation Countries*, <http://espad.org/search/node/Serbia>, 6. april 2021.
- Peterson C. J., Gubrium A., Fiddian-Green A. /2018/: Meth Mouth, White Trash, and the Pseudo-Racialization of Methamphetamine Use in the U.S., *Health Communication*, n°10.
- Perović M., Ćuković A. /2015/: Rizično društvo. Akademska reč, n° 3.
- Rose N. /1999/: *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*, Cambridge University Press.
- Stojanović Z. /2020/: Kazneni rasponi i represivnost krivičnog zakonodavstva – uporedno-pravna analiza, *Crimen*, n° 1.
- Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period od 2014–2021. godine*, http://aler.rs/files/STRATEGIJA_o_sprecavanju_zloupotrebe_droga_za_period_2014_2021_godine_SI_gl_RS_br_1_2015.pdf, 15.marta 2020.
- The Alterantive world drug report. Counting the costs of the war on drugs*, <https://transforme-drugs.org>, 10. mart 2020.
- The War on Drugs: Creating crime, enriching criminals*, www.countthecosts.org, 22.februar 2020.
- Weaver O. /1993/: *Securitization and desecuritizatio*, Copenhagen.

*Milana Ljubičić**

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

ANALYSIS OF (UN)OFFICIAL DISCOURSES ON DRUG USE IN SERBIA

SUMMARY

In the article, we analyse discourse on drug abuse in contemporary Serbia. The ruling official discourse on drugs can be subsumed under the definition of moral panic, in creation of which, as well in dissemination, the media play an important role. Media uses specific vocabulary to send message warning of an impending social catastrophe. This tactic is effective: recipients of media content become anxious and frightened by the downfall of the society that awaits them in the near future. So logically they are converting into supporters of official discourses on the topic. In the end, this process has the power to briefly connect a shredded tissue of social cohesion, but also to produce a lack of freedom of citizens. In order to investigate whether drug-related moral panics in our country can have such implications, in this paper we analyzed the official discourse embodied in anti-drug policies, and the public discourse offered by media. Findings suggest that policymakers are calling on war against drugs, and name prevention and criminalization as the most successful strategies to fight it. The recipients of media content are agreeing with them. Furthermore, there is no doubt that such o discourse encourages the spread of moral panic about drugs, as well as social cohesion. Although abstractly defined, the enemy – drug, has the power to unite. However, it also causes a lack of freedom. Because of the narrative of the impending catastrophe, the citizens feel powerless and therefore demand from the higher state authorities to act in the name of the social future.

Keywords: discourse, drugs, moral panic, consensus, content analysis

* Associate Professor, milanaljubicic@yahoo.com .